

OM IDEOLOGIER GENERELT OG DEN IDEOLOGISKE KRYSTALKUGLE

Artiklen er redigeret af Anna Andrea Ogstrup Koch og tager udgangspunkt i et oplæg af Lars Tønder, professor på Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.

I år 2019 fejrer vi 30-årsdagen for Berlinmurens fald og ligeledes 230-årsdagen for den franske revolution og den amerikanske konstitution. Berlinmurens fald blev af mange anset som afslutningen, ikke alene på den Kolde Krig, men også al ideologisk tænkning. Som politologen, Francis Fukuyama, hævdede var Berlinmurens fald lig med historiens afslutning¹. Vi var alle – langt om længe – blevet gode liberalister.

Men det er måske ingen tilfældighed, at vi igen er blevet mere interesseret i ideologier. Som Fukuyama selv har erkendt, ”sluttede” historien ikke i årene efter murens fald, tværtimod. Der skete nærmest en eksplosion, hvor gamle ideologier blev sprængt i luften og nye ideologier langsomt kom frem. Populisme, nationalisme, anarkisme, økologisme, og her på det seneste også nye former for både konservatisme og socialisme.

Der er en god forklaring på dette. Ideologier er nemlig selve grundstoffet i vores politiske sprog. Uden ideologier ville vi givetvis ikke være i stand til at snakke med hinanden om politiske emner. Det er der en række grunde til: For det første er ideologier en form for kollektivt sprog, der forbinder os på tværs af tid og sted. En form for politisk infrastruktur med forskellige veje og frakørsler. For det andet prøver ideologier at besvare nogle af de helt fundamentale spørgsmål om autoritet, legitimitet og socialitet. Hvem bør have magten? Hvem består folket af? Og hvordan er mennesker knyttet til hinanden og historien? For det tredje fungerer ideologier ved at fastlåse vores svar på disse spørgsmål og gør det derved muligt at kritisere andres svar på de samme spørgsmål. De er på en og samme tid totalitære og pluralistiske.

Vi er måske vant til at bruge ordet ideologi som noget negativt. Hvis vi skal forkaste en idé eller et forslag, så siger vi ofte, at det bare er ”ideologi”, og fremfører samtidig, at vi skal ud over det ideologiske for at se virkeligheden, som den er i sig selv.

¹ Francis Fukuyama (1992): The End of History and the Last Man

Men når vi gør det, er vi faktisk med til at begrænse den politiske debat. For når vi bruger ideologi på en nedladende måde, er vi samtidig med til at skabe en forventning om, at det er muligt at komme frem til et sted, hvor der kun er én løsning på problemet – enten fordi vi kan appellere til en højere moralsk lov, eller fordi der er et nødvendighedens prærogativ², som vi må følge uanset konsekvenserne. På den måde kan man sige, at det mest ideologiske er at hævde, at man ikke er ideologisk.

Den ideologiske krystalkugle

Men hvor står den ideologiske kamp i dag, og hvilke emner må en levedygtig ideologi forholde sig til, hvis den vil være relevant og vinde befolkningens gunst?

Her er det relevant at påpege særligt tre dimensioner, som kommer til at definere den ideologiske kamp, både på den helt korte bane fx i forhold til næstkommende folketingsvalg og så på den lidt længere bane.

De tre dimensioner trækker i hver deres retning, hvilket gør det svært at formulere en entydig, sammenhængende ideologi for det 21. århundrede. En anden måde at sige det på er, at det (eller de) parti(er), der bedst lykkes med en ”triangulering”³ af de tre dimensioner, er dem, der med størst sandsynlighed vinder befolkningens gunst.

Den første dimension er den gammelkendte:

1. Fordelingspolitik

Flere studier viser, at den økonomiske udvikling går i retningen af, at indtægter og særligt formuer bliver fordelt på færre og færre hænder. Som den franske økonom, Thomas Piketty beskriver, bliver den rigeste ene procent stadig rigere og rigere set i forhold til resten af befolkningen. Dette er også en realitet i Danmark. Desuden vokser den relative ulighed, altså forholdet mellem rig og fattig, og flere og flere tilhører det, man kalder ”prækariatet” – altså en gruppe af arbejdstagere som ikke er i faste stillinger, men som går fra ansættelse til ansættelse, og som derfor ikke har nogen reel

² Forrang/ret til at blive prioriteret højere end andet

³ Komme med et svar på tidens udfordringer på baggrund af to eller flere dimensioner

jobsikkerhed. De to ting gør tilsammen, at der er færre, der får gavn af den økonomiske vækst, og som dermed oplever den ”sociale kontrakt” mellem stat og individ som fair og rimelig.

De politiske ideologier står på denne dimension over for et afgørende dilemma: hvordan får man skabt en fair fordeling af ressourcerne samtidig med, at samfundet fortsat kan udvikle sig? Er det højere beskatning, er det borgerløn, eller er det noget helt tredje?

Den anden dimension er af nyere dato:

2. Folkesuveræniteten – folkedimensionen

Hvis man kigger ud over Europa, så er det klart, at der i øjeblikket foregår en dramatisk kamp om, hvordan man skal genopfinde og reformulere begrebet om folkesuveræniteten og hvem folket består af: Brexit (er folket nationalt eller europæisk?), de gule veste i Frankrig (er folket eliten eller den almene borger?), uafhængighedskampen i Catalonien (er folket regionalt eller nationalt?), osv. – alt sammen er de et udtryk for en ny kamp om, hvem der er suverænitets egentlige ejermand. Noget lignende foregår også i Danmark, men i en mindre skala.

Indtil videre har vi diskuteret dette spørgsmål om, hvem folket ”er”, som et spørgsmål om populisme⁴, og så har vi spurgt om det er godt eller skidt. Men i virkeligheden er det ikke et spørgsmål om ”for” eller ”imod” populisme – populismen og kampen om at definere folket er altid tilstede i et demokrati, hvor det er ”folket”, der bestemmer. Spørgsmålet er snarere hvilken form for populisme, der skal være fremherskende.

Er det højrefløjspopulisme vs. venstrefløjspopulisme? Konservativ populisme vs. progressiv populisme? National populisme vs. kosmopolitisk⁵ populisme? Hvordan man definerer og afgrænser ”folket”, er altså centralt for tidens ideologiske projekter.

Den tredje dimension er helt ny:

3. Den planetære dimension

⁴ Ordet populisme er afledt af det latinske *populus*, der betyder folk. Begrebet knytter sig til en bred vifte af folkelige politiske protestbevægelser.

⁵ Kosmopolitisk, international; internationalt orienteret; som ikke er underlagt nationale begrænsninger el. fordomme.

Én af de ting, der gør det så svært at skabe en entydig ideologi her i det 21. århundrede er, at der i de seneste 10-20 år er kommet en helt ny dimension til i det idépolitiske landskab. En dimension man kunne kalde "den planetære" dimension og med den spørgsmålet om global opvarmning og klimakrisen.

Tidligere kunne man sige, at det lokale og det globale var to forskellige orienteringspunkter. Men en sådan skelnen er ikke længere mulig – det lokale og det globale er smeltet sammen, hvilket klimakrisen og ligeledes den teknologiske udvikling er gode eksempler på.

Som erstatning for forholdet mellem det lokale og det globale er der nu groet en ny ideologisk modsætning frem, som den franske sociolog, Bruno Latour, kalder forholdet mellem "det jordiske" og det "ikke-jordiske". Dimensionen kan også ses som en modsætning mellem det, der er nede på jorden og det der er "out-of-this-world".

Alt efter hvordan man opfatter klimakrisen vil man placere sig forskelligt på denne dimension:

Hvis man, som fx Donald Trump, den amerikanske præsident, mener, at klimakrisen er marginal og ikke videnskabeligt bevist, vil man placere sig som "out of this world", hvor det drejer sig om at beskytte sin egen velstand upåagtet, hvad der sker med resten af verden. Klimakrisen, som problemstilling, er ikke en del af den konkrete verden, man selv befinder sig i.

Hvis man modsat, som Latour selv, mener, at klimakrisen er altoverskyggende, og at den derfor truer planetens fremtid, så vil man placere sig som "nede på jorden", hvor det ikke bare drejer sig om at skabe grøn omstilling, men også handler mere fundamentalt om at skabe en anden form for sameksistens med naturen og alt det ikke-menneskelige. Klimakrisen bliver altså til en del af den verden, som man selv befinder sig i.

Forholdet mellem de tre dimensioner

De tre dimensioner står ofte i et modsætningsforhold til hinanden.

Dette er måske allertydeligst med forholdet med "fordelingspolitik" og "det planetære". En stærk fordelingspolitik, der bygger på økonomisk vækst, kan hævdes næsten altid at ville undergrave et forsøg på at skabe en mere bæredygtig fremtid. Alt efter om man tror på, at den økonomiske vækst kan afkobles fra den hidtidige udnyttelse af jordens ressourcer, er dette en mere eller mindre altoverskyggende problematik.

Noget lignende gælder for ”folkesuveræniteten” og ”det planetære”: hvis man vil løse klimakrisen er det fristende at tilsidesætte folkets selvbestemmelse og demokratiet og i stedet indsætte nogle eksperter, der har den nødvendige know-how til at løse problemerne.

Med dette afsæt bliver det interessant at lægge mærke til, hvordan politikerne adresserer disse dilemmaer, og hvordan de italesætter dem inden for en ideologisk ramme. Hvem er folket? Hvordan bør resurserne fordeles? Og hvilken form for relation har menneskene til den planet, de befinder sig på?